

אוניברסיטת בר-אילן

**ציפיות, סנקציות ותמריצים
בעולמו של הדתי האידאלי
כאמצעי להבנת הבדלי דתיות מגדריים בישראל**

עדי אברהם

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך בבית הספר
לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

מטרת מחקר זה היא להתחקות אחר מקור הבדלי הדתיות המגדריים שנמצאו בישראל לפיהם גברים דתיים יותר מנשים במדדים שנבדקו. זאת בשונה ממדינות אחרות בעולם (ובעיקר מדינות בעלות רוב נוצרי) בהן נמצאה מידת דתיות גבוהה יותר בקרב נשים. את המקור להבדלי הדתיות בישראל חקרנו על ידי ציפיות, סנקציות ותמריצים דתיים-מגדריים העומדים בפני גברים ונשים על מנת שייחשבו "לדתיים אידאליים". זאת בהמשך לריבוי מחקרים בתחום בעולם כולו שניסו להסביר את ההבדלים הללו מנקודות מבט מגוונות.

ההשראה לביצוע המחקר נלקחה ממאמרם של שנאבל ועמיתיו (Schnabel, Hackett & McClendon, 2017) שחקרו את הנושא בקרב האוכלוסייה בישראל והציעו את מערכת הציפיות, הסנקציות והתמריצים הדתית-מגדרית כמקור אפשרי להסבר הסוגיה. באופן זה, מהווה עבודת המחקר חידוש בחקר הבדלי הדתיות המגדריים, בעודה פונה לנושא מן המישור החברתי-סובייקטיבי-קונסטרוקטיביסטי שטרם נחקר באופן מקיף.

שאלות המחקר

- א. מהן הציפיות הדתיות-מגדריות העומדות בפני גבר/ אישה דתיים על מנת שייחשבו לדתיים אידאליים?
- ב. מהן הסנקציות העומדות בפני גבר/ אישה דתיים על מנת שייחשבו לדתיים אידאליים?
- ג. מהם התמריצים העומדים בפני גבר/ אישה דתיים על מנת שייחשבו לדתיים אידאליים?

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר הנוכחי היא אוכלוסייה ייעודה בה נבחרו המשתתפים על פי שיוכם המגזרי. במחקר 20 משתתפים, בהם 10 גברים ו-10 נשים, כולם מעל גיל 18 ובוגרי החינוך הדתי בישראל.

כלי המחקר וניתוח התוכן

כלי המדידה בו נעשה שימוש במחקר הוא ראיון עומק מובנה למחצה ובו שאלות העוסקות בתפיסת הדתיות, דמות הדתי האידאלי ואפיונו תוך התייחסות להבדלים הדתיים-מגדריים שמזהים המרואיינים בנוגע לסוגיות המועלות. כלי מחקר זה מאפשר הצצה לעולמם הפנימי ולהבנת חוויותיהם על רקע המציאות בה הם חיים ופרשנותם האישית. כמו כן, נעשה שימוש במושג "הדתי האידאלי" כמסגרת התייחסות שסייעה למרואיינים במענה על השאלות המוצגות בפניהם.

ניתוח התוכן נעשה בשני שלבים: בשלב הראשון אותרו קטגוריות Emic שגובשו על ידי מציאת יחידות משמעות שחזרו על עצמן. לשם כך נעזרנו בשיטת גרוס לניתוח תוכן (גרוס, 1995). בשלב השני אותרו קטגוריות Etic. קטגוריות אלה מבוססות על תיאוריה חיצונית – תיאוריית הרווחה הנפשית של סליגמן (2011), שמהווה את החוט המקשר בין הציפיות, הסנקציות והתמריצים הדתיים-מגדריים וכוללת אפיונים נוספים של דמות הדתי האידאלי שעלו בקרב המרואיינים.

ממצאים ודיון

ממצאי המחקר העלו מערכת ציפיות, סנקציות ותמריצים נפרדת העומדת בפני גברים ונשים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי ומסבירה את הרמה הדתית הגבוהה יותר של גברים לעומת נשים שנמצאה במחקר עד כה. מידת הדתיות באה לידי ביטוי במסגרות השונות (פורמליות ובלתי פורמליות) בהן לוקחים חלק גברים ונשים, ומוטמעת דרך תהליכי הלמידה החברתית ועיצוב מודל הדתי האידאלי כפי שאופיין על ידי המרואיינים. מודל זה נמצא כבעל היבטים שונים וייחודיים עבור בני כל מגדר.

ברמת הציפיות, נמצא שבעוד שגברים ונשים כאחד מדברים על השילוב בין מסורת למודרנה כערך מוביל, נשים פועלות יותר בספרה הביתית ורואות זאת כדבר המצופה מהן. ברמת הסנקציות, גברים ציינו סנקציות שחלו עליהם בעיקר בשל הפרת קוד התנהגותי בשנות התבגרותם, לעומת נשים שחוו סנקציות על נראות חיצונית בלתי הולמת, וגם כיום הן ממשיכות לחוות סנקציות מסוג זה. ברמת התמריצים נרשמו הבדלים מינוריים בלבד בין גברים לנשים, ועניינם אמירות מתגמלות על נראות חיצונית ראויה שהמרואיינות דיווחו שמקבלות מסביבתן, גם בהיותן בוגרות.

סוכני החברות המשמעותיים ביותר שהוזכרו הם מוסדות החינוך הפורמליים והבלתי-פורמליים, ובראשם בית הספר ותנועת הנוער, המעצבים יחדיו את התפיסות המגדריות של גברים ונשים מילדות. אלה הביאו ליצירת מודל דתי אידאלי שונה בין גבר לאישה, המדגיש, על פי רוב, את הציפייה הגבוהה יותר מגברים להיות דתיים אידאליים וכן את הקושי הרב יותר שחווה הגבר בניסיונו לעמוד באידאל הדתי המצופה ממנו, קושי שאינו בהכרח אובייקטיבי ולא פעם נמדד לפי מספר המצוות שגברים מחויבים לקיים. יתכן כי תפיסה חברתית זו היא מקור אפשרי לממצאים העקביים באשר לדתיותם של גברים לעומת נשים בישראל.

לצד הממצאים הנוגעים למערכת הציפיות, הסנקציות והתמריצים, נתקבלו ממצאים נוספים בנוגע לאפיונו של הדתי האידאלי שבבחינה מעמיקה שלהם נמצאו כתואמים את חמשת מדדי הרווחה הנפשית של סליגמן (2011). מדדים אלה מהווים את היסודות לתחושת אושר ושלמות פנימית של

הפרט בחייו. אלא שהממצאים בהקשר זה לא הניבו הבדלים משמעותיים בין גברים לנשים, למעט כאלה שמקורם בתהליכי חברות ותפקידי מגדר, דבר שהעלה שאלה בנוגע למהימנות ההבדלים הדתיים-מגדריים שנמצאו במחקרים השונים. על כן הסקנו כי מקור ההבדלים הדתיים-מגדריים הוא בתפיסה סובייקטיבית וחברתית נרכשת בלבד ולא בשוני ביסודות ליבה במידת הדתיות הלכה למעשה. בגין זה וכן לאור המודלים הדתיים אידאליים השונים המבוססים על מערכת הנורמות הדתית-מגדרית נטען כי למרות שציפיות, סנקציות ותמריצים מסבירים את ההבדלים הדתיים-מגדריים בקרב אוכלוסיית המחקר, ממצאים אלה מושפעים מתפיסות חברתיות שייתכן כי לא מאפשרות לראות את מידת דתיותם של גברים ונשים לאשורה.

על מחקרי המשך בתחום להעמיק בתפיסת הדתיות המגדרית ובמודל הדתי האידאלי מתוך הבנה שמקור הבדלי הדתיות הוא בלמידה חברתית המתרחשת לאורך החיים ומעצבת את הזהות המגדרית של האדם ואת מערכת הנורמות הנדרשת ממנו.

תרומת המחקר ומגבלות המחקר

בהיותו מחקר ראשון בתחום הבוחן הבדלי דתיות מגדריים מנקודת מבט סובייקטיבית-חברתית, הוא מעשיר את מצב הידע בנושא זה. המחקר העלה על נס את מערכת הציפיות, הסנקציות והתמריצים העומדת בפני גברים ונשים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בישראל. בנוסף, המחקר הדגיש וביסס את השפעת סוכני חברות שונים על תהליכי למידה חברתית, ובראשם את השפעתה של מערכת החינוך הממלכתית-דתית הפורמלית והבלתי פורמלית, לה תפקיד מכריע בעיצוב המודל הדתי הראוי. כמו כן, המחקר פתח צוהר להעמקה בקשרים בין מדדי הרווחה הנפשית לבין ההווה הדתית והפרקטיקות הכלולות בה עבור בני שני המגדרים.

מאחר ולא ניתן להחיל את ממצאי המחקר על אוכלוסיות נוספות, נציע לבחון ציפיות, סנקציות ותמריצים דתיים-מגדריים בקרב חברות אחרות, יהודיות ושאינן יהודיות, וכן לחזק את ממצאי המחקר על ידי כלים כמותיים. הדבר עשוי לתת מענה גם להתנגדות אפשרית ובלתי מודעת שיתכן שחוו חלק מהמרואיינים במהלך הראיון האיכותני. בנוסף, יש לבצע מחקרים שיבחנו את מידת הקושי לעמוד בסטנדרטים הדתיים כפי שנתפסת על ידי גברים ונשים דתיים בישראל ויעמיקו בהשפעת מסגרות חינוכיות על למידת תפקידי מגדר דתיים כגורם משפיע על תפיסת הדתיות. מחקרים אלה ונוספים עשויים להרחיב את היריעה בנוגע לסוגיות המועלות.